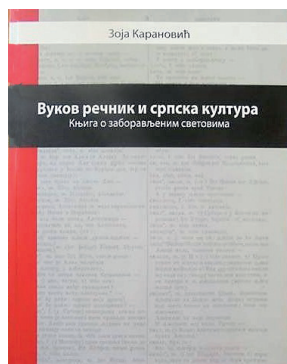

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ

Приказ

Нова читања Вуковог *Рјечника*

Зоја Карановић, *Вуков речник и српска култура: Књига о заборављеним световима*, Београд, Пожега: Вукова задужбина, Свитак, 2019, 211 стр.

Монографија Зоје Карановић *Вуков речник и српска култура: Књига о заборављеним световима* посвећена је *Српском рјечнику* Вука Караџића као драгоценом извору за проучавање народне традиције, обреда, обичаја, веровања, традиционалног погледа на свет. Књигу отвара предговор Мирјане Д. Стефановић *Реч као образац културе*, у коме се осветљавају неки од кључних домета Вуковог *Рјечника*, као и допринос Зоје Карановић фолклористичким, културолошким и интердисциплинарним читањима овог дела. Следи девет студија распоређених у шест

одељака, у којима се разматрају следеће теме: обреди (обредна лексика, ритуална пракса везана за рођење), предања, смеховно и еротско у народној култури и свет биљака (изворишта флоралне номинације, биљни свет у фразеологизмима). Последњи прилог (*У мене је биљарица мајка, свакоме ме биљу научила – Биљни свет у виђењу Вука Караџића у Рјечнику 1852*) садржи исцрпан попис одредница везаних за биље које су пренете целокупно с Вуковим тумачењима. На крају се налази уобичајен научни апарат – списак литературе, напомена аутора и регистар имена. Мада су студије објављене раније, самостално или у коауторству, ауторка истиче да су у њима извршене веће или мање измене и да су доведене „у нови контекст“ и повезане „у потпуно другачију целину“ у којој „чине делове нове књиге и тако на њих треба гледати“.

У првом одељку (*Срби кажу, да мушко прође испод дуге, постало би женско*) налази се уводни рад: *Рјечник Вука Караџића – извор знања о српској култури*, у коме ауторка даје синтетички осврт на значај Вуковог дела и богатство различите лексичке грађе. Други одељак: *Наврела вара од Дундолова дола* посвећен је испитивању ритуала и састоји се од два рада: *Обредна лексика и обреди у Рјечнику (1818) Вука Стефановића Караџића* и *Обредна лексика и ритуална пракса у вези са рођењем у Вуковом Рјечнику (1818)*. Трећи одељак: *Србљи приповиједају да је Голубац градила Бурђева Јерина, ради голубова чине два рада у*

којима се с различитих становишта прилази предањима: *Вук Караџић: сакупљач, редактор и изучавалац предања (од Рјечника до Живота и обичаја)* и *Вуков Рјечник и предања на граници светова*. Четврти део, насловљен *Ој, девојко, Ојдана, не међи се ногама*, чини рад: *Смеховно и еротско у контексту предмодерног осећања света у Вуковом Рјечнику 1818*. У петом одељку: *Лепа Пава у ковиљу спава* пажња је усмерена на тему биља у српској и словенској народној култури, којом се ауторка већ дуги низ година успешно бави. Чине га три рада: *Вуков Рјечник (1818)* и *свет флоре – обред и поезија, У почетку беше реч – изворишта флоралне номинације и природа биљака у Вуковом Рјечнику (1852)* и *Биљни свет у фразеологизмима у Вуковом Рјечнику (1852)*.

Лексику из Вуковог Рјечника Зоја Карановић посматра као прве систематичне и организоване белешке о начину живота Срба и Словена уопште; и овај аспект открива модерност Вуковог филолошког метода. Ауторка Рјечник види и као књигу у којој је први пут методолошки мање-више доследно забележен однос традиционалног човека према свету флоре, с којим се идентификује или пореди. Студије на бројним примерима показују оно што је у нашој науци често истицао – да је *Српски рјечник* драгоцен извор за проучавање различитих области културе, а нарочито фолклора. У Рјечнику се налазе многи фолклорни жанрови и текстови: предања, различите врсте приповедака, одломци епских песама, обредне лирике, описи обреда и обичаја, затим одломци љубавне и еротске лирике, кратких прозних облика, примери народне медицине и етноботанике итд. Враћајући се темама смеховног и еротског, којима је дала оригиналан допринос у ранијим својим студијама, Зоја Карановић објашњава како се двомисленим играма речима и шалама алудира на сексуалне преваре, што се очитује и у пословицама попут: „Дете се вргне на ујца преко Дунава, а камоли на слугу у кући“. Расправљајући о поетици пословице, ауторка тумачи механизме хумора у контексту проучавања народног живота, а промишља и о етичкој димензији особине која се у конкретној пословици проблематизује. Она указује да се Рјечник може тумачити и као путописна литература стога што Вук код неких одредница даје и путописне белешке о местима у којима је боравио. Рјечник се тумачи и као лингвистичка грађа – ауторка разматра поједине лексеме са становишта синонимије, фитонимије, зоонимије, топониимије и дијалектологије. Грађа из Рјечника открива живописну разноликост међуљудских и друштвених односа, нарочито у погледу обичајног права, социјалних установа, односа човека према природи, Богу, историји заједнице којој припада, артефаката материјалне културе (попут грађевина, оружја, алата, одеће, обуће, хране, пића), па и астрономије, медицине, ботанике и – кулинарства.

У наслову рада *У почетку беше реч – изворишта флоралне номинације и природа биљака у Вуковом Рјечнику (1852)* уочавамо транспарентну алузију на почетак *Јеванђеља по Јовану*. На основу оваквог интертекстуалног повезивања, чини се, могло би се извести једно од уверења ауторке када је реч о бављењу конкретном грађом: реч, дискурзивност и логос темељи су погледа на свет човека уопште, те тако и оног који је у 19. веку живео на Балкану. У том смислу, становиште Зоје Карановић блиско је мишљењу Лудвига Витгенштајна, који сматра да су границе нашег језика уједно и границе нашег света. У поменутом раду, на основу назива и тумачења биљака реконструира се „модел света на биљном коду“, односно промишља се која веровања су могла да мотивишу одређена имена биљака (нпр. по боји, мирису и сл.).

Ауторка указује да се одреднице у *Рјечнику* неретко међусобно дозивају, допуњују, те се тако нижу и слажу у целовит мозаик о датом појму. На пример, појам 'хлеб' се налази и уз одреднице 'крсни', 'слава', 'Божих'; а уз лексему 'Мачва' забележено је да се нигде у Србији пшенични хлеб не једе сам ('у себицу'). На тај начин читалац се обавештава о улози и значају овог појма с аспекта како световног, тако и духовног живота. Вук Караџић је народни живот посматрао као динамички феномен, а на исти начин му приступа и Зоја Карановић. То се може приметити, рецимо, у одељку у ком ауторка говори о речима везаним за ткање које су, као и сами предмети, потпуно ишчезле из наших живота, па и из језичког осећања. У овој студији се објашњава како се ручни разбоји данас користе и истиче се да неке од одредница из *Рјечника* представљају значајан допринос историји ткања.

Богатство и разноврсност лексике из *Рјечника* уочава се у многим примерима који се у радовима наводе. Из њих се може увидети да је семантика одређене лексеме имплицитно уведена у мрежу етнолошких, социолошких и културно-историјских података. У складу с тим, грађа се третира у духу интердисциплинарности, што је један од највећих квалитета монографије: поред тога што ауторка лексеме посматра фолклористички у најширем значењу речи, у исто време се бави и језичким значењима (лексиколошким, фразеолошким, етимолошким, ономастичким итд.) и културолошким слојевима. Уз то, она истражује свет „обичног“ човека 19. века у свој његовој разноликости. Уједно се тумачи и вреднује Вуков приступ грађи у најширем значењу речи, па се тако истиче да је Вук модеран и у том смислу што увиђа рефлексе обредне смеховности у разним фолклорним жанровима, тј. рефлексе оних ситуација у којима смех има апотропејски карактер и у вези је с магијом плодности. Значајно је и то што се културолошки аспект лексема сагледава и самарава имајући у виду не само *Српски рјечник*, већ и

с ослонцем на друге књиге Вука Караџића које представљају ризницу за проучавање народне културе, нпр. *Живот и обичаји народа српскога*, збирке народних песама, пословица, историјских списа.

На више места у књизи Зоја Карановић показује да слика света која се изграђује у *Рјечнику* одражава разнолике чиниоце вишевековне материјалне и духовне културе Срба. Анализа појединих апстрактних појмова у *Рјечнику* који се односе на особине људи, емоције и етику, доводи у питање тврдњу да је рурални човек Караџићевог доба артикулисао свет искључиво у конкретно-предметним категоријама. Међу средствима заштите у објашњењу појма 'бабине' помиње се и потреба непрестаног 'гласања': док трају бабине, сви присутни треба да „разговарају се и пјевају“ јер управо разговор и певање одгоне демоне. Овај детаљ је, између осталог, апологија причи и причању, а пре свега апологија речи која, схваћена било буквално, било метафорички, на различите начине чува појединца и свет. А и самим поднасловом монографије („Књига о заборављеним световима“) указује се да је једна од основних улога речи да чувају свет од заборава. У том смислу и ова књига Зоје Карановић представља значајан допринос чувању од заборава и тумачењу различите лексике из Вуковог *Рјечника* у контексту фолклора и народне културе.

Магда Миликић
Е-пошта: magdamilic95@gmail.com

Примљено: 18. 11. 2020.
Прихваћено: 18. 12. 2020.

Приказ

Фолклор и методолошки плурализам

Савремена српска фолклористика VII. Ур. Бошко Сувајџић, Данка Лајић Михајловић и Данијела Поповић Николић. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ – Крушевац: Народна библиотека, 2020, 501 стр.

Зборник *Савремена српска фолклористика VII*, објављен као заједничко издање Удружења фолклориста Србије, Народне библиотеке из Крушевца и Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ из Београда, резултат је рада истоименог међународног научног скупа, одржаног у Крушевцу од 21. до 23. јуна 2019. године. Зборник као уредници потписују Бошко Сувајџић, Данка Лајић Михајловић и Данијела Поповић Николић. Обележавање 630 година од Косовског боја било је повод да се прошлогодишњи скуп одржи у Крушевцу, у оквиру програма Видовданских свечаности. Отуда је једна од тема била *Косовска битка у историји и традицији*.

У складу са циљевима Удружења који, између осталог, подразумевају и подстицање и развој научних сазнања о фолклору у најширем смислу, друга тема на коју су ученици, еминентни домаћи и страни стручњаци, били усмерени била је *Савремена словенска фолклористика*. Зборник окупља 23 студије истраживача из Србије, Русије, Бугарске, Републике Српске, Хрватске и Пољске, разврстане у три тематске целине: *Фолклор и фолклористика између историје и мита, објекта и субјекта, Косовски образац: елементи и модалитети* и *Савремена словенска фолклористика*.

Да је проблемско поље везано за Косовски бој неисцрпно, живо и вишеструко инспиративно за фолклористе, показује чињеница да је овој теми у зборнику посвећено десет текстова. Замашан број нових приступа резултирао је и иновативним, некада чак и смелим аналитичким подухватима, промишљањима и закључцима. Тек најзглед стара тема отворила се и показала у новом светлу, још једном

сведочећи о сложености поменутог тематског подручја. Синтетичка, на моменте на готово поетски начин обликована студија Бошка Сувајџића (*Косово између историје и мита: епска легенда*, 15–60) спаја резултате досадашњих проучавања и поглед на, условно речено, косовски мит, из перспективе актуелног тренутка, који је обележен и сваковрсним видовима употребе и злоупотребе овог сегмента традиције, укључујући и манипулације и оспоравања. Осим што нуди широк преглед историографске грађе, грађе везане за Косовски бој која припада домену средњовековне књижевности, те фолклорног корпуса и његових проучавања, овај рад представља и допринос терминолошкој концептуализацији наратива о Косову, будући да Сувајџић теоријски образлаже термин за који се определио – *косовска епска легенда* (а који је у низу својих студија предлагао и користио Ненад Љубинковић). На анализи тзв. класичног корпуса настају текстови Снежане Самарџије (*Косовкина бела рука. Лик Косовке Девојке у српској народној поезији*, 115–144) и Валентине Питулић (*Каталог јунака у народним умотворинама са Косова и Метохије*, 215–230). Прва ауторка лик Косовке Девојке сагледава као типски, са устаљеним атрибутима (млада, стасала за удају, неименована) и функцијама (које су везане уз мотиве веридбе уочи боја, заручнице, али и цин-девојке). Анализирају се трансформације лика условљене узусима жанра, будући да су у разматрање, осим епских, укључене и лирске песме и баладе. Валентина Питулић пажњу усмерава на фолклорну грађу Срба с Косова и Метохије (реч је о записима Ивана Степановича Јастребова, Дене Дебељковића и Владимира Бована), фокусирајући се на структуру и функцију каталога јунака. Њено истраживање показује да се у овом корпусу у каталог јунака, осим очекиваних (кнеза Лазара, Милоша Обилића, Вука Бранковића, браће Југовића), укључује и нпр. Свети Јоаникије Девички, при чему се као специфичност традиције на Косову и Метохији истиче и јака религијска конотираност јуначке иницијације. Сасвим специфична и оригинална перспектива одликује студију Соње Петровић, која настаје на пресеку фолклористике, антропологије и културолошких истраживања (*Тело – социјум – космос: осврт на слике целовитог и фрагментарног тела у традицији о Косовској битки*, 175–198). Ауторка, наиме, пажњу усмерава на слике тела – целовитог, рањеног или раскомаданог, показујући везе концептуализација телесности у традицијским представама с ритуално-митолошким и религијским слојевима. Отуда тело прераста у метафору космоса, с једне стране, односно колектива – с друге. Неколико студија посвећено је проблемима реактуализације традиције о Косовском боју у специфичним социокултурним и политичко-историјским контекстима. Тако Бранко Златковић посматра реактивирање косовских мотива у устаничком фолклору, које је посве очекивано имајући

на уму државотворни карактер устанака (*Косовски бој у устаничкој традицији*, 231–242). Златковићево истраживање, спроведено на грађи коју, осим епике, чине и предања, анегдоте, садржаји из разнолике документаристичке литературе, показује посебну фреквентност мотива издаје, те неговање култа Милоша Обилића, а аутор указује и на преграду епске косовске легенде, тј. маргинализацију култа „царства небеског“. Косовска традиција на специфичан начин активирана је и у другој половини 19. века у Босни, у контексту напора на обликовању националних идентитета. Овом проблему посвећена је студија Дејана Илића (*Епске песме о паду босанског краљевства и косовска традиција*, 243–268), који пажњу усмерава на одјеке косовских мотива у песмама о паду средњовековне Босне из збирки похрањених у Архиву САНУ, а у разматрање укључује и грађу објављену у оновременој периодици (*Босанска вила*). Мотиви везани за Косовски бој (одсудна битка, смрт оба владара, сукоб противника неједнаких снага) повод су и за опсежна компаративна истраживања која спроводи Данијела Петковић, посматрајући српску и бугарску епску грађу, те руске биљине (*Косовски образац у јужнословенској и руској усменој епској поезији*, 197–214). Отварање према савременим фолклорним феноменима нуди текст Саше Кнежевића, који посматра слоган *Косово је срце Србије* у оквиру урбаног, тј. навијачког фолклора, усмеравајући се посебно на прагматику текста (*Косово је срце Србије! Фолклор у фудбалској култури*, 305–320). На разматрања реактуализације косовске традиције у слојевима фолклора из других тематских кругова надовезује се истраживање Димитра Атанасова, усмерено на (ре)интерпретације косовских тема у другим уметностима (посебно ликовним) у широком временском распону (*Косовка девојка. Кратка историја и идеологија на визуалнијем образ*, 145–174). Аутор теми приступа из угла проучавања конструисања културног памћења, али и из перспективе разматрања родних улога и стереотипа, с посебним акцентом на лик Косовке девојке као репрезентацију српске националне идеје. Традиција као тема у уметничкој књижевности предмет је интересовања Драгане Вукићевић (*Косово и реторика антијунака*) и Јоване Милованчевић (*Одјеци косовске традиције у циклусу 'Косово поље' Васка Попе*, 287–304). Драгана Вукићевић посматра трансформације епског наратива у сатиричној и хумористичкој прози с краја 19. и почетка 20. века. Аналитички фокус усмерен је на концептуализацију јунака хероја у нехеројском свету и његово претварање у „као јунака“. Јована Милованчевић истражује одјеке косовских мотива у поезији Васка Попе, нарочито се посвећујући поступку реализације метафоре, те симболици неименованих јунака.

Спону између теме посвећене Косову и теме *Савремена словенска фолклористика* представља студија Данке Лајић Михајловић, будући

да је окренута традицији певања уз гусле, али ову тему сагледава из перспективе студија наслеђа и методологије истраживања (*Српска епска традиција и наука: објекат, субјекат, наслеђе или баласт?*, 87–111). Елаборирана су особито питања из домена научне етике у хуманистици, а разматрања поткрепљена конкретним примерима. Словенски контекст активирају у истраживању Дејана Ајдацића, који разматра рецепцију српске усмене лирике у светлу превода на различите словенске језике: чешки, пољски, руски, словачки (*Словенски преводи и рецепција српске народне лирике у првој половини 19 века*, 323–339). Анализирају се карактеристике превода, али се кроз избор песама уочава и однос преводаца према конкретним тематским круговима. Студија *Сюжет 432 'Финист ясный сокол'/'The Prince as Bird': специфика русской сказочной традиции и реализация сюжета в современной культуре* (61–86) Варваре Добровольске посвећена је испитивању поменутог сижејног типа у руској бајци, уз указивање на интернационални контекст. Детаљно су анализирана укрштања усмене и писане културе у формирању и трансформацијама овог модела. Рад Лидије Делић окренут је класичној усменој епизи, а грађи приступа из имаголошке перспективе (*Туркињца: жена у мрежи епске поетике и стереотипа о другом*, 361–378). Ауторка на примеру лика Туркињце испитује на који се начин стереотипне представе перпетуирају или оспоравају у зависности од поетике жанра. Вихра Бајева представља изузетно богату грађу везану за змаја у бугарском фолклору, а њену пажњу привукао је, овога пута, мотив змаја војника, ратника (*Дето има војни, дето има бојове, змеювете там са'. Змеят воин в български фолклорни текстове*, 339–360). Између осталог, ауторка указује и на везе са ликовима из хришћанског имагинаријума (Светим Ђорђем, Светим Теодором Тироном и сл.). Сузана Марјанић нуди преглед истраживања из домена зоофолклористике у хрватској, српској, словеначкој и македонској научној средини (*Zoofolkloristika i/ili etnozoologija: stanje i tendencije u regiji*, 379–398). Уз осврт на досадашње научне резултате у овој области, размотрене су и термилошке неуједначености, те указано на потенцијалне правце даљих истраживања. Однос догађаја и његове фолклорне интерпретације предмет је интересовања Веселке Тончеве (*Събитие и песен. Принос към изследването на културата на паметта*, 397–418). На два изабрана примера испитују се механизми транспоновања реалности у фолклорни текст, те се показује и на који начин фолклористика и етномузикологија могу допринети студијама сећања. Полазећи од знања о синхронијској (ареалној) и дијахронијској раслојености фолклора, Олга Пашина анализира веома обимну грађу и показује како функционише полистадијалност као једна од темељних особина фолклора, у синтетичкој студији По-

листадиалност русских музыкално-фолклорних традициј в историко-хронологическом аспекте, 419–430. Поменута особина уочава се у жанровском систему, особеностима конкретних жанрова, музичкој стилистици. Лик детета осветљен је из специфичног угла у прилогу Марије Миљковић (*Нахоче – дете рођено у ванбрачној вези и дете-јунак у српским народним епским и епско-лирским песмама*, 453–466). Ауторка доводи у везу ликове нађене деце (находа) и деце јунака, указујући на нежељеност/непожељност као особину која их спаја. Прагматички аспект усмених успаванки предмет је интересовања Марка Ђорђевића (*Скривене димензије усмених успаванки*, 487–501). Ђорђевић је посебно усмерен на анализу релација између свакодневних функција овог жанра и ритуално-митолошке основе. Два рада темеље се на савременим теренским истраживањима, а реч је о студијама Драгане Ђурић (*Савремени фолклорни наративи о Светој Петки у Шумадији*, 431–452) и Ане Савић (*Виталност жанра демонолошко-митолошког предања, контекст бележења и одлике усменог приповедања*, 467–486). Прва ауторка окренута је истраживању вернакуларне религиозности на примеру нарација о Светој Петки. Након разматрања релација између црквеног/канонског и фолклорног култа ове светитељке, сагледавају се карактеристике теренских записа везаних за култна места, снове и визије и сл. Ана Савић бавила се демонолошким предањима, посебно се усмеравајући на однос приповедача према приповедном садржају, али и на елементе контекста. Осим тога, запажена су и размотрена питања жанровских граница (посебно имајући у виду присуство хумористичних елемената у неким примерима).

Зборник *Савремене српска фолклористика VII* представља леп допринос српској и словенској фолклористици, показујући још једном важност и значај организовања међународних скупова, промовисање интердисциплинарних приступа и подржавање методолошког плурализма.

Смиљана Ђорђевић Белић
Институт за књижевност и уметност, Београд
Е-пошта: smiljana78@yahoo.com

Примљено 10. 10. 2020.
Прихваћено: 3. 11. 2020.

Приказ

Укус путовања

Ђорђе С. Костић. *Трпеза за уморне путнике*. Београд: Геопоетика, 2019, 288 стр.

У препознатљивом стилу, а крећући се вишедеценијским истраживачким путем који је до сада откривао бедекере, мапе, слике градова и станице аустријских, немачких, француских, италијанских и британских путника, Ђорђе С. Костић својом новом књигом позива читаоце за трпезу на којој ће упознати како путнике, тако и јела кроз чије укусе су памтили Србију, писали о њој и симболички је мапирали. Реч је о сложеном и надасве амбициозном подухвату, данас и правој реткости – вишегодишњем преданом истраживању које је аутору омогућило да консултује преко три стотине путописа из бројних европских земаља. Искорак у деветнаести век ова студија преиспитује репродукцију стереотипа о мрачном добу „отпора и патње“ на богатој и драгоцену путописној грађи. Реч је о истраживању наизглед једноставног и свакодневног, хране као услова преживљавања и средства за постизање уживања. Овај неопходни део свакодневице показаће критичку моћ већ на првим страницама Костићевог гастрономског бедекера.

Ото Дубислав фон Пирх, Феликс Каниц, Ами Буе, Адолф Смит, Ендру Крос, Александер Вилијем Кинглејк, Френсис Дејвис Милет, Мери Дарам, Артур Шот, Блер Џекел, Џон Фостер Фрејзер само су неки од преко стотину путника који су пописали конаке, јела, намирнице, забележили њихове цене, позабавили се начином њиховог припремања, доступношћу, обичајима у вези с исхраном, упоредили укусе хране из земаља из којих долазе с оном коју су окусили у Србији и покренули питање порекла јела, састојака који их чине, размишљајући и о тлу на којем воће и поврће расту. Промишљање јела и њихових састојака из различитих перспектива ову књигу не чини тек делом скрупулозно прикупљене грађе, већ критичким приручником који омогућава да

се преко праксе исхране преиспитају неистражене и уврежене представе о исхрани у Србији. У том смислу она шири истраживачки фокус изван саме трпезе, показујући на који начин се укрштају храна, социјални односи, категорије пола/рода, религиозност, политички и економски односи и симболичке праксе. Показујући да је храна део практичног и свакодневног, чулног и симболичког, ова књига постаје драгоценост за изучавање антропологије исхране, критички водич кроз досадашње разумевање перцепције „нас“ и „других“ и извор који омогућава разумевање механизма који производе и репродукују властите, олако схваћене представе о прошлом и историјском.

Трпеза за уморне путнике организована је као речник, што је само једна у низу предности за читаоца. Нивоа и простора за размишљање у овој књизи одиста има колико и самих слова, те је уобичајени приказ књиге који подразумева преношење садржаја наслова и подна- слова сувишан колико и олако дата претпоставка о томе „шта се јело у Србији“. Књигу отвара предговор за којим следи поглавље о ауторима путописа који је у овој врсти литературе права реткост (с обзиром на сложеност истраживачког поступка и непоузданост информација о појединачним ауторима). Систематизована по азбучном реду, поглавља обрађују конкретне намирнице и јела, па у првом делу књиге читалац наилази на причу о томе како се конзумирао бостан. У трећем делу текстови о вечери, вину, води и воћу запремају више од двадесет страна, док дивљач, доручак и духовне светковине доносе сазнања о разноликим кулинарским поступцима и начинима организације „најзначајнијег обеда“ (стр. 62). За поглављем о зачинима долазе информације о јелима, да би уследила богата сазнања о значају кафе, купуса, употреби лука, новцу и валутама. Обеди су подељени у пет група и пет поглавља, а чине их утисци путника о обедима на двору, у манастиру, у приватном простору, у природи и у угоститељским објектима. Потом следе текстови о освежавајућим напицима и османском наслеђу, а до последњег слова азбуке читалац сазнаје о, данас једнако актуелним, састојцима јела и терминима какви су паприка, пасуљ, пиво, пијаца, поврће и прибор за јело. У поглављима која затварају књигу нису изостали ни рецепти које аутор налази у путописима. Богатством сазнања које доноси, ова књига се придружује и досадашњим студијама о свакодневици на Балкану, али на махове и опонира увреженом мишљењу и стереотипима о стилима живота у региону.

Упркос структури која претендује на једноставност, организација ове монографије открива слојевитост приступа и допушта да храна и укус постану језик који се обраћањем из прошлости бави садашњошћу. Аутор не намеће властиту перспективу већ се у слободи текста и

ненаметљивој организацији она отвара сама. Тако читалац сам долази до сазнања да се прошлост може сажети у укусу, те да наизглед затворени и тешко сазнатљиви деветнаести век нуди више од онога што смо мислили или што нам је речено. Он је богатство сазнања колико и богатство укуса, сложена мрежа друштвених односа, препозната у пуноћи, слаткоћи, горчини, љутини, пикантности уместо у претпостављеној глади, сиромаштву и аскетизму. Овакво преплитање критичког мишљења, изложено једноставним, разумљивим и богатим књижевним језиком, Костићеву „трпезу“ открива као део културне историје, истраживање ослобођено од претенциозног „лова“ на стереотипе, отворено за читаоца „другачије историје“.

Разноврсност постаје један од кључних термина у који се може сажети прича о исхрани у Србији деветнаестог века. Присуство дивљачи, јела каква су шницле од медведа, кувано виме, филети од шљуке, фазани и јаребице, салама од шљуке са гомољикама, срнетина с артичокама, свакако није било свакодневица, али је кнежевска трпеза обиловала оваквим егзотичним излетима. Храна говори о класном раслојавању, о економској моћи владара, о начинима на које је настала, одржавана и легитимизирана неједнакост. Ипак, до ручак у коначима, манастирима, кућама сељака, сачињен од топлот млека, кајмака, препрженог хлеба, ситних риба у уљу, танких котура кобасице и режњева сувог меса, обогаћених белом кафом, слатким, али и обавезним коришћењем убруса, данас се сучељава с увреженим представама о незнању, нехигијени и неухрањености (стр. 90). Употреба зачина какви су босиљак, мајоран, першун, рузмарин, алева паприка, целер открива да мириси и наглашени укуси нису долазили искључиво теретним бродовима с Далеког истока, већ су постајали и остали у локалној употреби (стр. 76). Помињање разних кухиња у путописима проблематизује замишљање кухиња каква су „балканска“, „албанска“, „српска“, „бугарска“, „турска“, које као слике дугог трајања неретко постају део медијски представљене мотивације за савремена путовања. Јела на која се данас позива као на специјалитете за којима наводно „жуди Запад“, помињу се и у деветнаестом веку. Упркос томе, како нам овај бедекер укуса открива, „храна кнежева, по Рихтеру, не би задовољила једног добростојећег немачког занатлију“ (стр. 134).

Док се, како аутор примећује, народи Балкана данас хвале својим „националним кухињама“, начинима припремања хране, док се пишу студије, објављују књиге о „старој српској кухињи“, „румунским националним специјалитетима“, „босанској кујни“, већ летимичан поглед на неколико путописа открива да је реч о пуком патриотском заносу мотивисаном својеврсним такмичарством или можда пуком жељом за зарадом у свету комерцијализација „најздравијег“, „најстаријег“,

„оригиналног“ или „древног“ (стр. 174). „Наше и њихове“ кухиње остају, како ова књига убедљиво доказује, мешавина различитих кулинарских искустава и пракси у чијим се оквирима преплићу наслеђа и утицаји суседа. Упркос томе, најважније место заузимају утицаји из доба османске власти, наслеђе Турака и других народа с којима је становништво региона било у контакту. Одатле произилазе и „рецепти“, те и данас актуелне праксе које су нашле место у свакодневном припремању хране.

Упркос овим закључцима, остриге, краљичина супа, касолето са пиринчем и јагњетином, ивер а ла Самбор, рак у аспику, шпаргле и артичоке, пунч, шарлот на руски начин, јесу храна која је прилагођена гостима о чијем начину исхране, пореклу и укусу домаћин не зна много. Манастирско вино, ракија и у манастирима служено прасеће печење, а у сеоским кућама послужени пилетина, ћуретина, пудинг од бадема, суво грожђе, палачинке и кајмак нису били свакодневица, већ су се износили пред важног госта. Свакодневну исхрану чине сир, хлеб, лук и чорба. Вода, вино, боза, салеп, пиво остају део свакодневне исхране док, како Блер Џекел примећује, боза не познаје класне разлике јер је конзумирају сељаци и уметници (стр. 172).

Приче о кромпиру, луку, паприци, купусу и свему ономе што чини део наше свакодневне исхране, у популарном и псеудонаучном дискурсу трансформисане су у читаве митове о древним знањима и пореклу. Ова књига, уз попис намирница и начина на које је затечено становништво говорило о њима, раскринкава бројне мистификације и често до апсурда доведена нагађања. Ослоњена на претпоставку да културног контакта нема без његовог резултата у било ком аспекту културе, *Трпеза за уморне путнике* открива свет контаката, безмало глобалних мрежа које постоје вековима пре но што се почело нагађати о хибридности, мултикултуралности и њиховим резултатима на плану материјалне културе. Као вредан допринос систематизацији грађе и критичком промишљању не тек представа које долазе од путника већ и од „нас самих“, она остаје на трагу Костићевих претходних студија о путописима и путописању.

Сања Лазаревић Радак
Институт за политичке студије, Београд
Е-пошта: sanjalazarevic7@gmail.com

Примљено: 7. 10. 2020.
Прихваћено: 3. 11. 2020.

Приказ

Прича о глвонемом перачу прозора

Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић. *Тома Семафорција. Социолошки портрет перача шофершајбни*. Нови Сад: Прометеј, Ниш: Машински факултет, 2020, 264 стр.

Биографска прича о перачу прозора на колима која се заустављају на једној важној нишкој раскрсници, Томи Асановићу – Семафорцији, нова је монографија у серији издања тима социолога са Универзитета у Нишу. Објављена је у суиздаваштву нишког Машинског факултета с новосадском издавачком кућом „Прометеј“. Радови нишких социолога, управо зато што често прелазе границе своје научне дисциплине, фолклористима су добро познати. Поменимо ко-ауторску монографију о нишком култном месту Зајде Баце, насталу у склопу обимних истраживања у домену социологије религије, чији су резултати и студије Драгана Тодоровића о протестантизацији Рома, а затим и серију монографија на тему живота

у пограничју јужне и југоисточне Србије. Фолклористима су једнако добро познате ромолошке публикације данас већ универзално високо вредноване Нишке ромолошке школе, да поменемо само широј публици најпознатију монографију посвећену Шабану Бајрамовићу под насловом *Питао сам малог пужа* аутора Драгољуба Б. Ђорђевића.

Монографија о Томи Семафорцији има неколико целина. Драгољуб Б. Ђорђевић потписује прва четири поглавља: *Мој приступ портретисању Томе Семафорције* (стр. 13–19), *Тома Семафорција: социолошки портрет* (стр. 23–34), *Још социолошких цртица о шофершајбновцима* (стр. 37–64) и *О урбаним рударима* (стр. 67–106). Драган Тодоровић аутор је следећа два поглавља: *Тома Семафорција у раљама статистике* (стр. 109–134) и *Тома Семафорција њим самим* (стр. 137–143). Поговор монографији написала је социолог Милана Љубичић (стр. 147–158). Следе захвалнице, литература, именски ре-

гистар и кратка информација о реконструкцији раскрснице Мост младости, на којој је Тома радио, у кружни ток. Ту су и три резимеа: на енглеском, ромском и руском језику, што је већ постала пракса у издањима Нишке ромолошке школе (превод на стандардизовани ромски потписује Славица Васић). Фолклористима ће од великог значаја бити прилози уз књигу: *Протокол посматрања и бележења података* (стр. 233–234) и *Процедура за разговор са Томом Семафорџијом* (стр. 235–240), заправо упитник за рад са саговорником. Осим личних података и социјалне карте саговорника, упитник је предвиђао и питања у вези са здравственим стањем и разлозима бављења послом прања стакла, питања којима се покрива опис његовог радног дана, понашање на раскрсници, сарадња са другим људима и представницима градске власти.

Књига је илустрована Томиним фотографијама с раскрснице и илустрацијама академског сликара Мирослава Анђелковића.

Монографија се смешта на пресек социологије града и социологије маргинализованих група (и једним делом студија инвалидитета), а карактерише је специфичан метајезик, на који су читаоци социолошких студија Драгољуба Б. Ђорђевића иначе већ навикли. Теренски део истраживања – посматрање и бележење Томиних активности на раскрсници („посматрање без учествовања“), обавили су Драган Тодоровић, Јелена Динић и Младен Митровић током 2018. године, у сва четири годишња доба, односно – по пет дана недељно у јуну, августу, новембру и децембру, од јутра (око 8 часова) до после подне (око 16.30 часова). Разговор с Томом Асановићем истраживачи су обавили тек 12. јуна ове године (2020) уз помоћ Небојше Ивковића који познаје знаковни језик. Интервју је спроведен тако што је преводилац читао питања и знаковним језиком их преносио Томи, а затим истраживачима преносио значење Томиних одговора. Овако вођен интервју за теоретичаре и методологе теренског рада представља велики изазов. За његову потпуну анализу било би неопходно и видео снимање, што истраживачи у конкретной ургентној ситуацији нису могли да обезбеде.

Уводни делови монографије садрже импресије о перачима прозора аутомобила из разних крајева некадашње Југославије: из Љубљане, Загреба, Сарајева, Подгорице и Скопља. Ту је и новински чланак о перачу „шоферки“ из Крагујевца и различити коментари о перачима прозора преузети с интернета (често се користе подаци са сајта *Вукајлија*). У вези с појмом 'урбани рудари' Драгољуб Б. Ђорђевић наводи читав списак занимања у оквиру сиве економије (стр. 71). Ту се, осим сакупљача секундарних сировина, налазе и амали, бескућници, ђубрари, задушничари, збирачи старе хартије и кутија, ималинари, контејнераши, перачи шофершајбни, понуђачи ситних израђевина

(препродавци), просјаци, сабирачи старог гвожђа, скупљачи боца и ине пластике, смећари на депонијама, таљигаши, улични свирци... Поетски надахнут социолошки текст допуњен је двема песмама – једном Бранка В. Радичевића о ђубретарима и једном пољског песника Анджеја Бурсе *У одбрану просјачења*.

Прича о глувонемом Рому, Томи Асановићу, нишком перачу прозора, послужила је коауторима Драгољубу Б. Ђорђевићу и Драгану Тодоровићу да сачине инспиративну студију и да комбиновањем озбиљног социолошког истраживања на урбаном терену с информацијама из различитих извора и њиховим уклапањем у кохерентну целину учине прави издавачки подвиг. Отворили су нове социолошке путеве и тиме, надамо се, охрабрили и истраживаче градског фолклора да изађу на улицу и погледају стварност.

Биљана Сикимић
Балканолошки институт САНУ, Београд
Е-пошта: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

Примљено: 6. 9. 2020.
Прихваћено: 3. 11. 2020.

Приказ

Bosanska usmena tradicija u kulturi sveta

Bosanska usmena tradicija u kulturi svijeta, zbornik radova Prvog međunarodnog kolokvija, Međunarodni forum Bosna, Muzej Hercegovine, urednici Aldina Ademović, Asim Krhan, Mirsad Kunić, Rusmir Mahmutćehajić, Sarajevo: Dobra knjiga, 2018, 362 str.

Zbornik radova Prvog međunarodnog kolokvija *Bosanska usmena tradicija u kulturi svijeta* važan je istraživački poduhvat na polju usmene/narodne književnosti u Bosni i Hercegovini, s posebnim zanimanjem za harvardsku zbirku usmenog naslijeđa *Milman Parry*. Uredništvo Zbornika radova ukazuje na esencijalnost navedene zbirke usmenog blaga, naglašavajući: „Mali je broj bosanskih ljudi koji danas znaju nešto o zbirci *Milman Parry*. Ali, još je manje njih koji se njome bave u vidicima svojih intelektualnih zaokupljenosti. A teško je domisliti puteve bosanskog kulturnog osvješćenja bez uzajamnosti s tom riznicom i njenim prisutnostima u kulturi svijeta.“ Prvi međunarodni kolokvij *Bosanska usmena tradicija u kulturi svijeta* održan je 27. i 28. oktobra 2017. u Centru za kulturu u Mostaru u organizaciji Međunarodnog foruma Bosna i Muzeja Hercegovine iz Mostara. Organizovanje kolokvija i objavljivanje Zbornika finansijski je podržalo Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. U zborniku radova objavljeno je 21 naučno izlaganje i još dva naučna rada na engleskom jeziku u kojima se govori o značaju i ulozi usmenog blaga zbirke *Milman Parry*.

Naučni radovi u kojima se potvrđuje autonomni svijet bosanskohercegovačke usmene književnosti rekonstruiraju vrijeme i otvaraju poetičke koncepte neiscrpnog jezičkog blaga bosanskohercegovačke usmenosti. U zborniku se naglašava važnost njegovanja kulture pamćenja i istražuje specifičnosti usmene književnosti nastale u specifičnim kulturnim i historijsko-geografskim osobenostima. Zbornik je podijeljen u tri dijela: *Harvardska zbirka Milman Parry*, *Teorijski izazovi* i *U širim vidicima*.

Naučni radovi u kojima se potvrđuje autonomni svijet bosanskohercegovačke usmene književnosti rekonstruiraju vrijeme i otvaraju poetičke koncepte neiscrpnog jezičkog blaga bosanskohercegovačke usmenosti. U zborniku se naglašava važnost njegovanja kulture pamćenja i istražuje specifičnosti usmene književnosti nastale u specifičnim kulturnim i historijsko-geografskim osobenostima. Zbornik je podijeljen u tri dijela: *Harvardska zbirka Milman Parry*, *Teorijski izazovi* i *U širim vidicima*.

U okviru prvog poglavlja David Elmer u radu *Zbirka usmene književnosti Milman Parry* ističe važnost, posebnost i vještinu folklorista Milma-

na Parryja, koji je „tragao za najboljim i najvještijim kazivačima do kojih se moglo doći“. U radu zaključuje i da zapisi iz Zbirke nadilaze njeno uže zanimanje i proučavanje, otvarajući brojne mogućnosti šire primjene i izvan proučavanja usmene poezije. Mirsad Kunić u radu *Tri stolačka pjevača u Parryjevoj zbirci – Bajgorić, Bašić, Kukuruzović* govori o trojici najvažnijih stolačkih epskih pjevača – Halilu Bajgoriću, Ibri Bašiću i Muji Kukuruzoviću, koje je Parry upoznao u junu 1935. Kunić kaže da su sva tri epska pjevača „suvereni poznavaoци epske tradicije, oni koji su tradiciju nosili u sebi na način kako se usvaja i nosi maternji jezik i dalje se realizirali kao pjevači u okviru nje“. S tog aspekta bitno je istaći i rad Seada Šemsovića *Novopazarски epski tekst – neke osobenosti bošnjačke epike u Lordovoj zbirci iz 1953. godine*. U njemu je naglašeno da usmena književnost, tradicija, ne poznaje državne granice, tj. „jedini naučni utemeljen koncept bavljenja usmenom tradicijom je onaj etnički, potom komparativni, a nikako integralni ili državni“. Tragom *Novopazarског epsког текста* sagledanog kroz Lordovu zbirku, autor postavlja pitanje koncepta državne usmene tradicije, ističući „uska imenovanja“ i neophodnost naučne utemeljenosti, prije svega.

Ferid Muhić u radu *Kalokagathia u bošnjačkoj usmenoj tradiciji: aksiološka paradigma nacionalnog karaktera i etičkog kodeksa Bošnjaka u epu Ženidba Smailagić Mehe* ističe veličanstvenost tog epa, ali i nevjerovatno, čudesno umijeće Avde Međedovića. Muhić podsjeća na ideale kalokagatije i megalopsije, zaključivši da je čuveni ep biser bošnjačke usmene književnosti i dragocjen prilog savremenoj svjetskoj književnosti. Tarik Čušić autor je teksta *Tipovi i karakteristični modeli epskih formula u Parry-Lordovoj zbirci pjesama*, u kojem razmatra revolucionarnu teoriju epske formule koju je utemeljio Parry. Čušić piše o postupcima sastavljanja usmene pripovjedne poezije, tj. o postupcima učenja i prenošenja epskih pjesama uz pomoć tradicionalnih epskih formula. Bitno je istaći i rad *Jezičke osobitosti pjesme Ženidba Bećirbega, sina Mustajbegova* Edima Šatora, u kojem autor naglašava zanimljivu činjenicu da je veliki broj pjevača u Parryjevoj zbirci iz Hercegovine. U okviru navedenog poglavlja objavljeni su i sljedeći radovi: *Pjesme ženskih izvođača u zbirci usmene književnosti Milman Parry* (Aida Vidan); *Spomen bošnjačkog usmenog pjesništva u sabranim spisima Milmana Parryja* (Enes Kujundžić); *Halil Bajgorić u bosanskoj usmenoj baštini* (Indira Durmić) i *Današnja sjećanja na guslača Halila Bajgorića* (Amer Medar).

Bosanstvo između usmenosti i pismenosti Rusmira Mahmutćehajića otvara drugo poglavlje u zborniku – *Teorijski izazovi*. U eseju autor govori o Parryjevoj viziji i „osvješćenju bosanskog usmenog naslijeđa“, kao i o nužnosti uspostavljanja svijesti o sebi, te ističe: „Bosansko društvo u svem trajanju je religijski pluralno. Ta pluralnost se pokazala u manje ili više razlučenosti, suprotstavljanja i uzajamnosti. Ali u njoj nikada nije uspostavljena i potpuna jezička razdvojenost i nepovezanost njenih sudionika. Potreba za

izdvajanjem i ograničavanjem u odnosu jednih prema drugima uzrokovala je oslanjanja na tuđe autoritete, jezike i tumačenja. I pored toga, temeljni sloj bosanskog društva, uzajamnost u cjelini naroda, nikada nije izgubio povezanost i povezivost svih njegovih pojedinaca u jezičkoj uzajamnosti.“

U radu *Bošnjačke usmene priče i evropsko usmenoprozno naslijeđe* Amira Dervišević navodi najstarije primjere bošnjačkih novelističkih i šaljivih usmenih priča koje je zabilježio, između ostalih, zapisivač i sakupljač narodnog blaga, sarajevski ljetopisac Mula Mustafa Bašeskija. Autorica navodi da je usmena proza Bošnjaka postala predmet proučavanja tek krajem 19. stoljeća, ističući važnost Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Također, Derviševićeva prepoznaje bliskost bošnjačke novelističke priče sa susjednim južnoslavenskim usmenoproznim tradicijama, potičući na razmišljanje o njihovim međusobnim sličnostima i razlikama. U ovom poglavlju objavljeni su i radovi *Bosnian Muslim written culture as reflected in traditional oral poetry and folklore* Asima Zubčevića, *Odnos institucionalizovanih ideologija prema bosanskoj narodnoj tradiciji – parcijalizacija umjesto internacionalizacije* Nerina Dizdara i *Fakelore for Tito* Desmondau Mauera.

Posljednje poglavlje u zborniku pod nazivom *U širim vidicima* otvara rad Sanjina Kodrića *Status i identitet bošnjačke usmene književnosti do kraja osamnaestog stoljeća*. U radu je posebna pažnja posvećena književnohistorijskom statusu i identitetu bošnjačke usmene književnosti, kao i najvažnijim proučavaocima bosanskohercegovačkog i bošnjačkog usmenoknjiževnog naslijeđa, te, između ostalog, pitanju određenja pripadnosti balade *Hasanaginice*, odnosno „slučaj *Hasanaginice* prvi je i stvarno i simbolički najavio neke od ključnih značajki pristupa bošnjačkom usmenom književnom stvaranju, ali i bošnjačkoj književnosti uopće, koji će biti dominantni naročito tokom narednog, 19. st., a na koje su već uputili i različiti pristupi bošnjačkoj usmenoj poeziji iz Erlangenskog rukopisa“.

Šerbo Rastoder u radu *Almanah i epika bošnjačke Crne Gore* ističe kontinuirano zanimanje *Almanaha* u vezi s epikom Bošnjaka Crne Gore, naglašavajući bitnost da se superiornim pristupom i stalnim interesovanjem, sa sviješću, intelektualno i kontinuirano pozabavimo odnosom prema kulturnoj baštini. Autor, također, ističe: „(...) ovo je prilika da se naglasi da je prvo objavljivanje slavnog epa *Ženidba Smajilagić Meha* i drugih neobjavljivanih djela velikana epike Avda Međedovića u Crnoj Gori i njegovog simboličkog povratka u zavičaj rezultat višegodišnjih organizovanih napora malobrojne intelektualne zajednice okupljene oko *Almanaha*“. Atvija Kerović u radu *Naučno-istraživački rad Zlatana Čolakovića i njegov doprinos afirmaciji bošnjačke epike u Crnoj Gori* pregledno predstavlja Čolakovićevu nezaobilaznu ulogu u afirmaciji bošnjačke epike u Crnoj Gori. Rad argumentirano govori o važnim rezultatima Čolakovićevog naučno-istraživačkog rada i utjecaju na percepciju bošnjačke epike i Avde Međedovića u Crnoj Gori. U ovom poglav-

lju objavljeni su i radovi: *Muzička tradicija Bosne i Hercegovine kroz istraživanje Matije Murke* (Jasmina Talam i Tamara Karača Beljak); *Horozovićevo čitanje usmene balade Hasanaginica u romanu Imotski kadija* (Irma Marić) i *Jezička analiza balade Hasanaginica kao doprinos razumijevanju bosanske kulture i tradicije* (Jasmin Hodžić).

Zaključimo da je bosanskohercegovačka nauka o usmenoj književnosti i tradiciji zbornikom radova Prvog međunarodnog kolokvija *Bosanska usmena tradicija u kulturi svijeta* u izdanju Međunarodnog foruma Bosna i Muzeja Hercegovine dobila ozbiljnu studiju o Zbirci usmene književnosti Milmana Parryja, koja se temelji na čvrstim procjenama i argumentiranim tvrdnjama o najvažnijim sadržajima značajne harvardske zbirke i otvara put kontinuiranom proučavanju i zanimanju za usmeno naslijeđe. Interpretacije usmenog stvaralaštva animiraju pitanje kolektivnog, ali i individualnog identiteta. Akademske i naučne rasprave o usmenoj tradiciji organiziraju se već desetljećima i kao takve su nezaobilazne za konstruiranje koncepta kulturnog pamćenja, bez kojega se teško možemo snalaziti u savremenom svijetu.

Irma Marić
Fakultet humanističkih nauka
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
E-pošta: irma.marić@unmo.ba

Примљено: 13. 10. 2020.
Прихваћено: 1. 11. 2020.

Приказ

Нове студије из савремене македонске фолклористике

Весна Петреска, *Побратимството во народната култура: Побратимството на Говедар Камен*, Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 2019, 252 стр.

У студији о побратимству заснованој на теренским истраживањима и подацима из литературе, етнолошкиња Весна Петреска разматра различите аспекте овог ритуала и анализира светилиште Говедаров Камен, које је и данас предмет живе култне праксе. У првом поглављу, „Побратимството/посе-стримството во народната култура“, ауторка најпре представља различите облике овог духовног сродства: побратимство приликом заједничког певања у цркви, побратимство из пријатељства, побратимство у невољи, братимљење близанаца и једномесечића. Ови обреди посматрају се како у дијахронијској,

тако и у синхронијској перспективи, с детаљним описом ритуалних поступака. Затим се разјашњавају доминантни кодови обреда побратимства и издвајају се три кључна елемента: даривања, кушање крви побратима и озваничење духовног сродства у цркви или манастиру, где га је потврђивао свештеник. Обред побратимства сагледава се не само у локалном него и у балканском контексту, описују се варирања и специфичности појединих регија и указује се на сличности и разлике које постоје међу балканским народима у начину извођења обреда и различитим мотивацијама за склапање ове везе.

Друго поглавље, „Побратимувањето/кумството на Говедар Камен“, фокусира се на познато култно место Говедаров Камен или, на турском, Говедар баба у средишњем делу Овчег Поља, код варошице Свети Никола, које походе припадници различитих етничких и верских група широм Македоније. Назив овог места објашњавају разна занимљива предања, које су бележили још Тихомир Ђорђевић (1933. од Турака у Штипу), затим Миленко Филиповић (1936–1937. од сељака

из села Свети Никола), као и савремени македонски истраживачи Вражиновски, Гонев Поповска. Будући да се верује да ходочашће на ово свето место, уз вршење одређених ритуала, може да помогне при добијању порода, али и да је благотворно за здравље деце, људи, а у новије време и стоке, те да се ту склапају побратимства, ауторка указује да се у неким варијантама предања управо и објашњава порекло исцелитељске моћи овог места (нпр. помиње се да је турски цар, или сам царев син – говедар, благословио то место да у њему лека нађу бездетни родитељи). Како се сматра, почеци штовања на Говедаровом Камену везују се за турско доба, а православно становништво желело је да га присвоји за себе и сазида цркву. Градња је, међутим, била узалудна (помиње се позната формула: што се саградило дању, ноћу се рушило), па је камен остао тамо где је и био. Ауторка пажљиво реконструише главне моменте у развоју култа ослањајући се и на властита теренска истраживања вршена 2011. и 2019. године. Сазнајемо да се црква постепено укључивала у овај народни култ и крајем деведесетих година 20. века успела је да га донекле измени: везала га је за хришћански празник и подигла гроб с каменим крстом на коме је исписано име Светог Ђорђа, чиме је знатно оснажен постојећи народни култ. Ауторка прецизно описује сегменте ритуала и ритуалне радње везане за добијање порода (обилажење, опасивање, плетење, прескакање преко конца, инкубација, пијење воде из удубљења на камену или воде у коју се спусти комад камена, полни однос у близини камена, жртвовање јагњета, петла или кокошке, крстообразно мазење крвљу курбана, те понављање ритуала наредне године ако се молба испуни). У склопу ових ритуалних радњи присутно је и побратимство, будући да су жене које су се подвргавале ритуалу често бирале побратима међу мештанима. Уз помоћ побратима, жена учвршћује конач за Говедаров Камен, обилазећи око њега обмотава га три пута и затим сече, а онда га поново, заједно с побратимом, обмотава око своје леве руке. Потом од конца плете плетеницу у виду појаса (коланче, повој), коју три пута пребацује и превезује преко побратима, а затим је сама носи годину дана око струка.

Исцрпна анализа описаног ритуала подељена је на два потпоглавља. У првом („Структурно-семантички и симболички осврт на побратимството на Говедар Камен“) засебно се анализирају различити сегменти: камен, обреди, веровања, лична казивања, обредна лица и предмети и кратки фолклорни жанрови (благослови, заклетве, завети). У другом потпоглављу („Симболичка анализа на определени структурни елементи на побратимството на Говедар Камен“), у симболичко-митолошком контексту разматрају се обредни простор и време (камен, вода, Ђурђевдан), затим конач, вуна и плетење,

даривање и крвна жртва. Петреска закључује да побратимство везано за Говедаров Камен припада категорији сродничких односа, где се нови сроднички односи успостављају посредством обредности. Оно је најближе типу побратимства које се склапа у невољи и засновано је на веровању у његову делотворну моћ, које је потврђено на терену. У структурно-ритуалном смислу, најзначајнији елементи су они који се односе на повезивање породице жене и породице побратима. Везу побратимства подстиче жеља за потомством, а на процес дезинтеграције, као и на одређене измене у скорије забележеним ритуалним радњама, утичу савремени модерни услови живота и миграцијски процеси. Ауторка указује да се сам ритуал може посматрати и као културно добро, будући да је од великог значаја за сагледавање слике о начину живота, обредима, веровањима, табуима, који сви говоре о напорима да се на рационалан и ирационалан начин реше животне тешкоће.

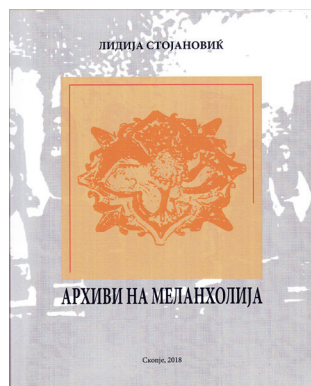
У трећем поглављу, „Побратимството као духовно/ритуално сродство во народната књижевност“, Петреска испитује различите транспозиције ове духовне везе и обичаја у фолклорне жанрове – народне песме, предања, легенде, кратке облике. Пажњу ауторке привлачи најпре побратимство у контексту борбе између добра и зла, тј. различите реализације мотива братимљења човека и ђавола. Затим се разматрају варијације мотива греха који се односи на непоштовање духовних сродника и прекршај брачних правила. Ауторка указује на разноврсне грехе и њихово преплитање с другим мотивима и жанровима (нпр. деловање клетве као Божје казне, кршење кумовских обавеза у познатим предањима о кртици и жаби, мотив инцеста односно прељубе с побратимом односно посестримом), као и на мотиве поштовања духовног сродства. Увиђајући да су претхришћанске и хришћанске компоненте духовног сродства тесно повезане и чак стопљене, Петреска их нијансира на примерима мотива Христовог крштења и расподеле атрибута међу свецима, а улога заштитника кумства и побратимства припада традиционално Светом Јовану. У завршном одељку овог поглавља разматрају се представе о другима као побратимима и кумовима – о Турцима, митским бићима (змај, самовила, чума), свецима (Свети Арханђел) и Богу.

Последње, четврто поглавље тематизује побратимске везе са стновишта народног лечења: „Сродување – побратимување со другиот/блискиот: етнолошко-фолклористичко истражување во балкански рамки на примери на сродување со натприродното на народните лекувачки“. Петреска наводи примере који покажују да бајалице ступају у везу са самовилама које им помажу у исцељењу, односно уводе их у тајно знање, али и шире схваћене везе, где се нпр. у народним песама и басмама као побратими и посестрима апострофирају митска бића, стихије, свеци, Богородица.

Осим уобичајеног научног апарата – списка литературе и резимеа на енглеском језику, значајно је што ауторка доноси у прилогу транскрипте казивања о Говедаровом Камену – разна предања и легенде, казивања о насељавању, описе обреда братимљења и приче особа које су искусиле „лековитост“ камена. Књига је обogaћена и фотографијама с терена које илуструју различите сегменте ритуала и коришћене предмете.

Студија Весне Петреске писана је јасно, прегледно и информативно, с ослонцем на замашну научну литературу. Она ће бити подстицајна и занимљива етнолозима и фолклористима који се интересују за обред побратимства и питања духовног сродства уопште, као и проучаваоцима савремених трансформација ритуала и културних места. Студија доноси еkleктичан преглед досадашњих истраживања ове теме, уједно ажуран увид у стање на терену, а може се посматрати и као својеврсна студија случаја Говедаровог Камена јер ово свето место наставља да привлачи посетиоце који верују у његове исцелитељске и заштитничке моћи.

Лидија Стојановић, *Архиви на меланхолија*, Скопје: Л. Стојановић, 2018, 200 стр.

Књига фолклористкиње и теоретичарке књижевности Лидије Стојановић *Архиви на меланхолија* доноси тематски разноврсне есеје окупљене око средишње идеје – меланхолије. Како ауторка у уводу напомиње, идеја за овакав наслов потекла је од речи једног Горанца с Косова и Метохије кога је интервјуисала 2013. године. На питање где су људи из села, он је одговорио: „Што да ти кажам, младите отидоа на оној свет на печалба (покажувајќи ко Запад), старите отидоа на тој свет (покажувајќи кон гробиштата), останаме само није сиромаси, што немавме каде

да отидеме.“ Овај иронично-духовити сажетак свакодневне реалности, који једнако важи и за велики број опустелих балканских села, ауторка је повезала с вечном темом „књижевног проклетства“, неке врсте осуђености на међупростор који деле меланхолија, сиромаштво и прогонство. У изолованој и затвореној групи Горанаца преовладавају,

сматра ауторка, осећања страха, анксиозности и неповерења, што се одражава и у њиховом фолклорном стваралаштву – од демонологије до меланхоличних балада и обредних песама. Отуд ауторка издваја управо меланхолију као „онтолошку тугу“ која постаје препознатљив знак уметности, указујући на то да се генијалност и креативни чин често рађају из мрака и депресије.

За други део наслова ауторка се надахнула Деридином идејом о архивима, које он повезује с меморијом и (топо)номолошким начелом. Свој поглед на меланхолију ауторка означава као књижевни и медицински, у смислу да је болест меланхолије већ у антици естетизована и да је прихваћена као „нужно зло“. За ауторку остаје отворено питање да ли се треба борити против меланхолије као „зла“ или је треба схватити као „суплемент на душата“. Као ослонце у властитом размишљању о меланхолији, она наводи филозофе и теоретичаре књижевности и културе, међу којима су Херодот, Бартон, Кјеркегор, Хајдегер, Старобински, Жижек, Делимо. У меланхолији ауторка види и потенцијалну снагу за духовни али и реални преображај у савремено доба, посебно у време транзиције, одговарајући критички на пројекат „Скопје 2014“: „Меланхолијата, која се трансформира во културата на смеата, успева да се избори против демагошката потчинетост на барањата на комерцијалниот плебисцит.“

Есеји сабрани у књизи се на различите начине повезују с меланхолијом. Прва три чланка: „Откаде архивска треска?“, „Меланхолија: естетизација на болката“ и „Архиви на меланхолија и на смеа“ обухватају теоријска разматрања о природи меланхолије, али и с њом повезаних осећања страха и туге, као и других противречних осећања везаних за културу смеха, сагледаних из различитих филозофских и интелектуалних перспектива.

У другу целину издвајају се наредна четири чланка која тирају поједине фолклористичке и симболичко-митолошке теме. У првом есеју, „Симболизам на Тиест и на Молох во македонска култура“, разматрају се митови о овим јунацима из перспективе спарагмоса и омофагије, који се посматрају компаративно, у широком распону од дела античке књижевности, преко народних песама (варијанте о грешном хајдуку који принуди родитеље да спале и поједу сопствено дете уз песму и игру), до савремене македонске књижевности (драма Горана Стефановског *Демонот од Дебар Маало*). Жртвовање детета и проклетство рода у античкој митологији и књижевности, и хришћанско проклињање грешног хајдука у народним песмама ауторка даље повезује с концептима насиља и одмазде и њиховим функцијама у архајској хришћанској религиозности. Следећи Жирара, она закључује да жртвовање представља насиље без опасности од одмазде и указује

да се омофагија среће у периодима транзиције и пропасти заједница. Предмет другог есеја је фигура василиска („Базилиск: демон – покровитељ“). Ауторка се најпре осврће на проучавања овог бића, затим даје преглед митолошке симболике и етимолошких испитивања указујући на његово порекло, распрострањеност и варијантност, те разматра интернационалне сижее о њему у појединим наративним изворима (*Физиолог*, *Александрида*, разни бестијари), и на крају се осврће на симболику петла и издваја аналогije с василиском. Трећи есеј, „Виното и меланхолијата“, доноси ауторкина виђења појединих симбола и значења вина на подручју Балкана, а истраживање се базира на интердисциплинарним увидима (фолклористика, етнолингвистика, етимологија, историја). Посебну пажњу ауторка посвећује везама које вино има с гозбом (трпезом), здравицама, гостопримством и религијом, односно с обредним и култним радњама повезаним с вином у овим приликама, где се испољавају и елементи меланхолије (опијање, ублажавање болести). Позната народна песма о Боланом Дојчину, која је била предмет интензивних проучавања у македонској фолклористици, али и код других јужнословенских народа, предмет је четвртог чланка („Толкување и етимологија на *Болен Дојчин*“). Ауторка се задржава на оним варијантама у којима се узрок Дојчинове болести повезује с моралним преступом (обљуба тела светица), а он сам с типом великог грешника. Ослањајући се на психоаналитичка тумачења овог мотива (некрофилија се осмишљава као одјек потраге за мајком, а однос према боговима се повезује с потребом за родитељском заштитом), ауторка нуди своје читање песме и истиче њену интерпланарност.

Последња целина књиге обухвата преиспитивање меланхолије у савременом контексту, на публикованој и теренској грађи. Њу чине чланци који су усмерени на проучавање односа аутобиографских наратива и стварности („Онтолошка стварност“), на мотиве страха и анксиозности у народној поезији Горанаца посредством којих се могу описати, како се сматра, и елементи њиховог менталитета („Етнокултура на Гораните“), затим на феномен бекташа у Македонији („Бекташи: наративи за едно меланхолично доба“) и на мотив жртвовања у контексту меланхолије („Жртвување и меланхолија“).

Књига Лидије Стојановић доноси компаративне и интердисциплинарне интерпретације различитих фолклорних жанрова и тема, као и инспиративне увиде и самосвојна читања познатих тема и сижеа, који се више или мање могу обухватити појмом меланхолије. Књига је писана лепим стилем и биће од користи како фолклористима и књижевним теоретичарима, тако и антрополозима и истраживачима културе.

Ана Мартиноска, *Културни парадокси (Родот, етницитетот и идентитетот во фолклорот и литература) / Cultural Paradoxes (Gender, Ethnicity and Identity in Folklore and Literature)*, Скопје: Институт за македонска литература, 2014, 177 + 168

Књига *Културни парадокси (Родот, етницитетот и идентитетот во фолклорот и литература)* Ане Мартиноске осветљава подручја рода, етницитета и идентитета у сферама фолклора и књижевности. Књига је објављена двојезично на македонском и енглеском језику 2014. године и представља мултидисциплинарно истражување у коме се укрштају актуелне теме и методологија фолклористике, антропологије, културологије, имагологије. Књигу чине одабрани радови ауторке који, како се наводи у предговору, најбоље сведоче о њеном вишегодишњем научном интересовању и одражавају њене на-

поре да захвати мало истражене, понекад маргинализоване и контроверзне теме које се посматрају као особени културни парадокси.

Књигу отвара рад насловљен „'Парадоксот на жената' (Или за фолклорот и родовите идентитети на Балканот“, у коме Мартиноска комбинује методолошке приступе имагологије и родних студија у изучавању идентитета, користећи при том и фолклорну грађу. Ауторка полази од идентификационе функције фолклора, која претпоставља да је он носилац идентификационих карактеристика различитих група, па се исказивање идентитета може декодирати посредством испитивања слика, стереотипа, симбола. Артикулације различитих идентитета прате се преко система опозиција, а за проучавање родних идентитета значајно је испитати релације између мушкараца и жена у склопу њихових различитих активности. Анализа родних односа, како сматра ауторка, помаже да се разумеју културни обрасци и норме, а према томе и представе родних односа у фолклору могу да осветле установљене обрасце и норме мушко-женских односа у традиционалној култури балканских народа. Надовезујући се на размишљања о поларизацији стереотипних (и традиционалних) улога женских ликова у народној књижевности, Мартиноска указује да ове улоге могу да послуже као извор за проучавање начина живота и менталитета људи у прошлости, као и да су одређене особине, улоге или релације слабије или јаче заступљене (нпр. степен верности,

као високо вреднована особина, успиње се на хијерархијској лествици од љубе преко сестре до мајке). Осим тога, велики број фолклорних мотива показује да се у лику жене одсликавају не само елементи патријархалног модела света и приватне сфере деловања (на супрот јавне сфере, додељене мушкарцу) на социјалном и просторном плану, него и многе културне вредности, елементи духовног и друштвеног живота, као и ментални концепти. Ипак, ауторка с правом упозорава да треба пажљиво преиспитати утицај патријархалног модела, будући да су поједини аспекти женских улога и женске обредности противречни (нпр. неке области се углавном сматрају типично женским, попут надрилекарства и врачања), односно да има области у којима се одступа од патријархалног модела, попут еротског фолклора, и закључује да родни идентитети у народној култури, као и другде, нису фиксирана и непроменљива категорија већ представљају динамички процес.

Теми родног идентитета, стереотипа и образаца мушко-женских односа у народној култури посвећено је и неколико других студија у књизи. У раду „Мажот е главата, ама жената е вратот’ (или За некои аспекти на родовата анализа на македонската народна култура)“, Мартиноска се осврће на домете проучавања родних идентитета у Македонији и шире, да би се усредредила на обрасце патријархата и однос измеѓу рода и ероса. Ова истраживања продубљена су у наредном поглављу, насловљеном: „За сѐ е виновен патријархатот! (Родот као идентитет во македонската народна култура)“. Надахнувши се идејама Чери Ортнер („Жена спрам мушкарца као природа спрам културе“), Мартиноска расправља о томе како се у традиционалној култури и различитим фолклорним жанровима и темама на идентитетском и социјалном плану транспонују поједине категорије везане за физиологију жене (репродукција, породица, „нечистоћа“, табуисаност сексуалних односа, телесност, одговорност за породицу и социјално-економски статус заједнице и др.). Истраживањем стереотипа Мартиноска је заокружена и у раду „Фолклорот во основата на концептите на националните, етничките и културните идентитети на Балканот“, у коме разматра неке од актуелних дилема везаних за појам идентитета, нпр. однос идентитета и алтеритета, идентитет у историјском контексту, питање колективних идентитета на Балкану, однос културног и националног идентитета. Тема етничких стереотипа пропитује се и у раду „Етничките стереотипи во македонскиот фолклор и нивниот одраз во современата македонска поезија“. Ауторка указује на бројне историјске и друштвене услове који су утицали на развој аутостереотипа и хетеростереотипа и повезује их с фолклорним типовима какви су Итар Пејо и Насредин Хоџа, Турци и Арапи и

др., а анализира и поједине ликове савремене македонске литературе који представљају њихову надоградњу или рефлексију.а

Друга група радова у књизи Ане Мартиноске односи се на истраживања идентитета, стереотипа и рода у савременој македонској књижевности. Међу њима се истиче рад: „Книгата лечи подобро од докторите (Потрагата по идентитетот во литературата пишуванa од авторки кои емигрирале од поранешна Југославија)“, у коме се разматрају дела Дубравке Угрешић и Весне Голдсворти. Поменућемо и радове „Славенка Дракулиќ во Македонија (или за жената, жртвата и уметноста)“, „Сликата на Турчинот во романот 'Смртта на дијакот' од Драги Михајловски“, „Представата за Отоманската империја во македонската литература“, те рад „Митовите и фолклорот во современата македонска литература“, у коме ауторка укажује на путеве рецепције и интерпретације како појединих великих митова из светске књижевности, тако и митова из македонског фолклора, који савремени писци ресемантизују и демитологизују (нпр. митови о Марку Краљевићу, Црном Арапину, Александру Македонском и др.).

Књига Ане Мартиноске доноси низ подстицајних радова, писаних мултидисциплинарно и провокативно, на основу богате литературе. Ослањајући се на савремена проучавања рода, идентитета и стереотипа, Мартиноска је успешно применила ова сазнања на македонску фолклорну грађу и македонску књижевност, као и на друге јужнословенске књижевности, и показала универзалност одређених тема и модела, али и њихову условљеност културним, друштвеним и историјским околностима.

Соња Петровић

Филолошки факултет Универзитета у Београду

Е-пошта: sonja.petrovic@fil.bg.ac.rs

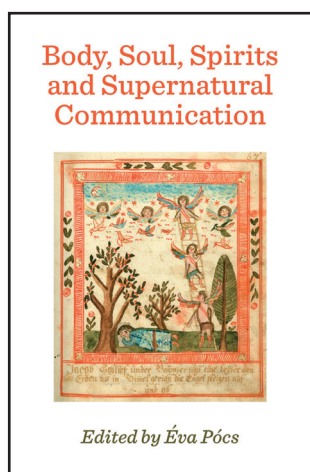
Примљено: 1. 12. 2020.

Прихваћено: 20. 12. 2020.

Приказ

The Other World Conceptualisations in European Traditions and Cultures

Body, Soul, Spirits and Supernatural Communication. Ed. Éva Pócs. Cambridge Scholars Publishing, 2019, 487 pages

The book of proceedings entitled *Body, Soul, Spirits and Supernatural Communication* was published as the result of the international conference which took place in Pécs, Hungary in 2014. It was organised by the University of Pécs and the Belief Narrative Committee of International Society for Folk Narrative Research – IS-FNR, within the framework of the vernacular religion research project (*East – West: Vernacular Religion on the Boundary of Eastern and Western Christianity: Continuity, Changes and Interactions*). It is yet another of many undertakings conducted by Éva Pócs, a renowned anthropology and history of religion scholar, in the field of folklore/vernacular and official religiousness

relationships, the cult of the dead, witchcraft phenomenon and shamanism. The monograph is published by a prestigious publisher – Cambridge Scholars Publishing.

The studies collected in the book focus on the problem of the constitution of soul and body representations in various cultures and religious systems, the death and post-mortal existence conceiving, as well as the questions related to the ways, forms and characteristics of communication between the worldly and otherworldly. A wide, comparative look at the aforementioned problematised fields is secured by the fact that the book contains 25 studies of researchers from many European scientific centers (from Hungary, Spain, Austria, Lithuania, Italy, Serbia, Croatia, Slovenia, Great Britain, Finland, Latvia, Norway, Rumania, the Netherlands). The variety of insight is the result of the scientific polylogue which is formed by the voices of the researches of different profiles and specialisations: folk-

lorists, culture and religion historians, linguists, anthropologists, philologists, ethnologists.

The first part of the book includes the research focused on the conceptualisation of the soul/body relation (*Body, Soul, Double*) and the opening study is of a philological profile, signed by Vilmos Voigt (*On Hungarian Lélek 'Spirit, Soul' and the Finno-Ugric 'Soul' or 'Breath' or Simply 'Steam', 2–10*). Deliberating the semantics of one of the Hungarian terms for soul (*lélek*), the author exhibits the mechanism of meaning layering in the forming of dualist concepts, using primarily the methods of comparative etymological analysis, but not disregarding the knowledge from the religious ideas' history field. The study of Virág Dyekiss (*Eyes, Hair and Singing: Soul Concepts in the Belief System of Siberian Nganasans, 11–23*) is also devoted to the semantics of the term used to designate soul in the culture of an ethnic group from the north of Siberia. The connection between the soul understanding and various body parts (especially head, eyes and hair), bodily fluids (blood and urine) and physiological processes (breathing) is established through the analysis of voluminous folkloristic and ethnographic material (which includes myths, oral epics, alongside the stories of famous shamans). The symbolic dimension is defined by the connotations of their presence/absence, size, shape, potential deformations. Focusing on the diachronic perspective, the changes are indicated as a consequence of the Russian culture influence in which heart represents the central symbol. The multidimensionality of the soul understanding is registered in Lithuanian mythology, too. Researching the traditional culture of a Lithuanian community in Belarus, Daiva Vaitkevičienė is considering the beliefs of the visible part (which can be seen as a shadow), soul – the double (which sometimes appears before death, and it is actually the soul and spirit of the dead – *vėlė*) and the part which is manifested through breath and breathing (*dvasia*) (*The Shadow: A Soul Outside the Body, 24–33*). The shadow reflects the vitality of body and the ritual connected to the watching of shadow takes place on Christmas Eve. The losing of shadow i.e., the weakening of the connection between the spiritual and the bodily is the cause of ailments and diseases, while ritual performances can re-establish this connection and reinstitute the disrupted harmony and symmetry. The conception of soul in Judaism is regarded in a special way in the study by Kata Zsófia Vincze (*Body and Soul in Judaism: The Lust of the Body and the Lust of the Mind, 54–61*), which is aimed at the question of corporeal sexuality. The corporeal, in author's opinion, is not connected to the question of morality in the aforementioned tradition, which cancels the hierarchy of body and soul. The papers of Francesca Matteoni (*Familiar Spirits: Blood, Soul and the Animal Form in Early Modern England, 79–91*) and Willem de Blécourt (*Relics of the Second Body? The Spirit Double in Dutch Witchcraft Legends, 62–78*) are devoted to

the witchcraft phenomenon and the correlated idea of the outer soul (most commonly imagined in the zoomorphic shape). The first author is inclined to the research of English tradition, whereas Blécourt's attention is directed at the history of Dutch culture, with special attention to the problematisation and criticism of the sources on which the interpretations of animality as the other body of a witch and zoomorphic spiritual double are based. The forming of the religious discourse of a particular community i.e., the residents of Krishna Valley ecovillage in Hungary is the matter of research of Judit Farkas (*'The Body Has No Soul, the Soul Has a Body': The Concept of Soul and Nature in the Hungarian Krishna Valley ecovillage*, 34–53). The religion narrative is of particular importance in this community since it is the foundation of their entire manner of living, predominantly marked by the idea of the necessity of re-establishing the disconnected link between man and nature. That link is understood to be spiritual, so the chosen way of living is interpreted in the same sense, hinged on the re-interpretations of Hindu texts.

The attention of researchers whose contributions are included in the second part of the volume is directed primarily at the questions of life after death and the possibility to communicate with the dead (*Body, Soul and Spirits of the Dead*). Éva Pócs's comparative study, based on a wide scope of material, prepares the ground for investigating these complex issues perfectly (*Rites of Passage after Death*, 130–160). The author examines the ways of making contact with the deceased through the elements of funeral rites in the traditions of central and eastern Europe. She emphasises that the aim of ritual and customary practices is not only ensuring a successful transition and securing the adequate status of the deceased in the otherworldly, but also redefining the status of the living and establishing new relations with the deceased member of a family. Special attention is paid to the position of the dead before baptism, the unmarried ones and the thirsty dead man topos. The ambivalence in the perception of the deceased (from seeing him/her as a demonic being, to the liminal position, to the idea of the ancestor protector) emerges as a cultural universal, supported by the parallels discovered in the cultures of western Europe. Analysing the beliefs of the post-mortal soul, Suzana Marjanić (*Croatian Folklore Notions of the Post-Mortal and Cataleptic Soul*, 109–129) highlights that they are most frequently connected to smoke, fire and zoomorphic forms (especially goose and bird) in Croatian traditional culture. The second part of the study deals with the analysis of the representation of the cataleptic soul – the one which usually gets detached from the body in specific situations, moments of temporary death or the (ritual) trance and which is associated with some demonic beings such as a *mora*, *krsnik* or witch. Zoo-metempsychosis and zoo-metamorphosis are deliberated and the influence of Christian learning

is established as regards the blurring of the soul multiplicity idea. Imagining the souls of the dead is characteristic of the cultures of the three ethnic communities which inhabit the south eastern region of Ural, as indicated by Tatiana Minniyakhmetova (*Souls and Body of the Living and the Dead*, 92–108). The living, on the other hand, possess, according to common beliefs, a few types of souls – one which ensures spiritual health, the other physical, and yet another which is connected to human appearance itself. Anna Judit Tóth's study (*Vengeful Demons in Ancient Greek Religion*, 161–174) puts Old Greek tradition under the spotlight. The author investigates the concept of soul in Homer, offers an analytical description of practices which make the contact with the dead possible and indicates the continuity of interactions between the world of the living and the world in which the dead exist. Finnish Lutheran beliefs in connection with demonic beings whose genesis is related to the souls of the dead is examined in Kaarina Koski's paper (*Churchyard Beings as Representatives of the Body, Soul and Death: Belief Tradition from Early Twentieth-Century Lutheran Finland*, 175–190). The role of the representation of these demons in the establishing of funeral rites, forming of the idea of the border between the spheres of the dead and the living, but also the moral and social codes – the rules of conduct towards the otherworldly – are particularly scrutinised. Somewhat more prophane aspects of life after death understanding are regarded in the study by Vilmos Keszeg (*Stereotypes of Death in Mourning Cards: Assurances of Eternal Rest, Eternal Light and Eternal Remembrance*, 191–217) which focuses on the stereotypical representations of eternal life in necrologies, obituaries, epitaphs and other texts in which the grief for the deceased and sadness due to bereavement are expressed. Interesting observations are brought up by the examination of the transformations of good and bad death ideas in the period from the end of the 18th century to the present day, which is marked by a very significant role the media has had in their creation.

Beliefs and rituals regarding the double nature demonic beings', which exist on the border between the world of the living and the dead, are in the focus of the studies in the third part of the monograph – *Double Beings: Fairy, Werewolf, Vampire*. Julian Goodare (*Seely Wights, Fairies and Nature Spirits in Scotland*, 218–237) turns to the analysis of a shamanic cult in Scotland, whose central element is the belief in demonic beings similar to fairies. The author thoroughly examines the features of these demons in a wider context of European traditions and describes the ritual practices which enable the contact with them. The study by Lizanne Henderson (*Fairies, Angels and the Land of the Dead: Robert Kirk's Lychnobia People*, 238–257) sheds light on a whole sting of aspects of the relations between fairies and the representation of the dead and death in general in Scottish folklore. Literary and folkloristic sources discover these connections, while the de-

liberation is also directed at the reflecting of the Christian cult of angels in its shaping. The elements of Christian mythology and demonology are incorporated in the Livonic beliefs in devil, witches and werewolves and the process has led to the formation of hybrid forms, as Sandis Laime shows (*Some Notes on the Possible Origins of the Livonian Werewolves*, 258–272). However, as it is highlighted, the demonological complex about werewolves as beings which confront witches and devils is predominantly based on the demonology fieldresearch of Vlachs in eastern Serbia (Annemarie Sorescu-Marinković, *Between Collective and Personal Mythology: Oral Narratives about Moroi with the Vlachs of North-Eastern Serbia*, 273–285). Having in mind that the demonological system of this ethnic group has developed in the multi-ethnic environment, the author perceives the demonic being *moroi* distinctively in relation with the being *strigoi* from Rumanian i.e., in relation with vampire from Serbian tradition. Vampire transpositions (female in particular) in literature and cinematography are the focus of the analysis for María Tausiet (*Spectral Mothers: Vampyr (Carl Theodor Dreyer, 1932) and its Literary Forebears*, 286–307).

Various forms of establishing the contact with the otherworldly, from ritual practices, to death-like experiences, are observed in the studies which make for the fourth thematic part of the book of proceedings – *Communication with the Spirit World*. Mirjam Mencej brings forth and supports the thesis of circular movement as a dominant feature of communication with the otherworldly in her substantially grounded analysis (*Circular Movement in ASC, Legends and Magical Practices*, 310–340). The circular movement can refer to gestures (e.g., ritual shaman's dance), but also visual representations which occur in narratives of clinical death and the like. Ultimately, this type of movement is recognised in an array of ritual practices which establish the contact with the extra-bodily sphere. The contact between the worlds is enabled in a specific way in the narratives about soul wandering. This material is the foundation of the analysis carried out by Christa Agnes Tuczay (*The Wandering Soul: Medieval Soul Excursions*, 341–364). The so-called visionary genres developed in medieval literary tradition, as the author shows, in two ways: one included the stories (with highly didactic connotations) about soul which is detached from body under specific circumstances (e.g., in the case of a difficult illness) and it visits heaven or hell; the other one included the stories coloured with mystical elements and connected with ecstatic experiences. To a certain extent thematically related research by Gordana Galić Kakkonen focuses on the analysis of *Journey to Saint Patrick's Purgatory* by Ramón de Perellós, which mixes visionary elements and common pilgrimage travelogue motifs (*Ramón de Perellós' Wordly and Otherwordly 'Journey to Saint Patrick's Purgatory'*, 365–374). Alejandra Guzmán Almagro examines exorcism in Greek and Roman antiq-

uity, pinpointing the descriptions of these practices in the works of Pseudo-Quintilian, Plinius and others (*How to Get Rid of a Ghost? Classical Influences in Western Exorcism through Literary Examples*, 376–389). The author shows, among other things, how early Christianity, through Greek and Roman antiquity, adopted (and re-interpreted) concepts from the eastern and Jewish cultures. The studies by Ilaria Micheli (*Soul Loss and Spirit Possession among the Gun of Benin and the Kulango of the Ivory Coast*, 390–399) and Sarmola Tatár (*The Interaction of Dead Spirits and the Material World in Buryat Folk Religion*, 400–410) are devoted to the topic of communication with the otherworldly in traditions outside Europe. The first author offers an insight into the religious life and beliefs of two African communities, while the other focuses on the tradition of Buryats, a people of Mongolian origin, singling out as a peculiarity the belief in the existence of three souls (the first which goes to the other world after death only to return later as an ancestor's soul, the second which can leave the body in dreams and the third which continues to exist in the body after death). An inspirational study in terms of methodology, based on the material acquired through multiple interviews with a 95-year-old interlocutor, is presented by Vilmos Tánzos (*Religious World View of a Moldavian Csángó Man*, 411–449). It opens up the question of the relationship between the individual and official religiousness and the reflections of the religious worldview within the framework of an autobiographical narrative. The author develops the concept of multiple registers of individual religiousness: 1. formal, pragmatical; 2. fanatical; 3. visionary, marked by believing in miracles; 4. magical and folkloristic; 5. festive. The final study by Julia Gyimesi offers an insight into the position of spiritistic teachings in Hungarian culture on the borderline between the 19th and the 20th century (*Spiritualism, Telepathy and the Budapest School of Psychoanalysis*, 450–464). On the one hand, spiritism is regarded as the reflection of the basic need for the spiritual in the disenchanting world, and on the other – as encouragement for the developing of psychologically aimed investigations of parapsychological phenomena, with special attention to the teachings of the representatives of the so-called Budapest School of Psychoanalysis.

By opening up complex questions of the crossing of Christian and Pre-Christian elements in the conceptualisation of soul, body and the otherworldly representation, the studies collected in the book of proceedings entitled *Body, Soul, Spirits and Supernatural Communication* hint at the non-homogeneity of Christian cultural strata (leaning on different traditions – antique philosophy, Old Testament elements, heterogenous theological scripts) and also at the susceptibility of belief system to continuous transformations and re-interpretations which are all but independent from the relations between the official teachings and folklore forms of religious thinking, behaving and acting. Focusing on individual cultures discovers,

on the one hand, the universality of some conceptions and, on the other, the specificity of local, regional, ethnic and national European cultures, suggesting the necessity of the constant critical examining of the existing knowledge and the fruitfulness of scientific dialogue and international co-operation.

Translated by Danijela Mitrović

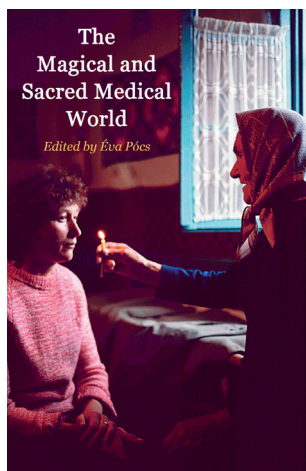
Smiljana Đorđević Belić
Institute for Literature and Arts, Belgrade
E-mail: smiljana78@yahoo.com

Received: 6. 11. 2020.
Accepted: 20. 12. 2020.

Приказ

Traditional Medicine as a Hybrid Culture Phenomenon

The Magical and Sacred Medical World. Ed. Éva Pócs. Cambridge Scholars Publishing, 2019, 525 pages

In the last few decades, the research of traditional magical medical practices has been marked with more intensive international cooperation, which is happening, among other places, under the auspices of a special department founded within the International Society for Folk Narrative Research – Committee on Charms, Charmers and Charming. This tendency is also supported by the book of proceedings entitled *The Magical and Sacred Medical World*, yet another one in the series of publications which has been edited by the renowned folklorist and religion anthropologist Éva Pócs. The book of proceedings is a collection of 22 studies from various scientific centres (from Bulgaria, Norway, Hungary, Austria, Romania, Canada, Ukraine, Germany, Estonia and Slovenia).

Traditional medicine domain magical practices have been observed from different disciplinary viewpoints: from the perspective of folkloristics, sociology and religion history, linguistics, cultural anthropology and, finally, psychiatry, too. A whole array of questions regarding the co-relation of magical ritual practices and official and/or vernacular manifestations of religiousness, the place of magic in different communities' cultures and its role in the construction of social reality has been opened up alongside the question of verbal magic problem. The studies in the book are divided into four thematic sections: *Magical and Supernatural Causes of Illnesses; Physicians, Magicians, Healing Priests; Punishing and Healing Saints, Miraculous Healings and Healing Methods, Medicaments*. What ensues is the data about the authors, names and terms index.

The study which opens up the volume is Janine Rivière's *Hag-riding: Demons of Desire or Symptoms of Disease? Medical Theories and Popular Experiences of the Nightmare in Premodern England (2–36)*, which deals with the demonic being called *mahr/mare/mara* and *nightmare*. The descriptions of the experiences of encountering this demon and consequences of such an encountering are compared with the explanations offered in medical literature be-

tween the 16th and 19th century. The complexity of relationships established among various types of dream origin interpretation discourses is depicted in that way. Svetlana Tsonkova investigates medieval magical texts (apocryphal prayers) for the protection against the demon called *nezhit* (*Burnt without Fire: The Illness Demon in Bulgarian Late Medieval Magical Texts*, 37–58). The first part of the study is directed at the demonic being characteristics analysis summation and the second at the prophylactic texts' genre characteristics. Genre analysis paves the way for the complex problems of relations between canonical and apocryphal prayer and verbal charms, but also the relations between the official and folklore religiousness, oral and literary. Laura Iancu's paper (*World view, Religion and Disease in Magyarfalu*, 59–77) is based on the fieldwork in a Hungarian community in the region of Moldova (Romania). Concepts of death connected to the terms *evil* and *unclean* are described, as well as healing practices carried out by Catholic and Orthodox priests. The illness understanding and community's primary inclination (particularly of its elderly members) towards traditional healing are explained by social and economic factors, but also by traditional worldview domination. The beliefs about illnesses connected to witchcraft in the eighteenth-century Ukraine are the focus of interest of Kateryna Dysa (*Magical Causes of Illnesses and Their Cures in Eighteenth-Century Ukraine*, 78–92). Those are illnesses which commence abruptly, with unusual symptoms and some curious events preceding the onset of the illness (a meeting or argument with a person suspected to practise witchcraft and the like) are often mentioned in the cause of illness interpretations. Ádám Mézes analyses the manuscript entitled *Visum Reperitum*, one of the fundamental sources of believing in vampires in Banat in the 18th century, by German surgeon Georg Tallar in the historical context of the Habsburg Banat, with the comparison of the manuscript and printed version of the work (*Georg Tallar and the 1753 Vampire Hunt: Administration, Medicine and the Returning Dead in the Habsburg Banat*, 93–136). Various levels of text in which Tallar comes across as both a local culture and medical expert and as a writer with Enlightenment ambitions are deliberated in the paper. József Gagyí's paper – '*She Condemned Me, so that I Die...*' *Wrongdoing, Punishment, Disease: Individual and Communal Explanations* (137–154) is a meticulous case study of a personal experience of illness and the problem whose origin is considered to be witchcraft, alongside the social implications of witchcraft narratives articulated in the community. Moreover, the ways in which these narratives can be used as a means of manipulation are observed.

The part of the book of proceedings dedicated to the ones who perform magical healing practises begins with the study by Christa Agnes Tuczay, which offers a broad insight into the techniques and types of divinisation in classical antiquity and the medieval period, including the healing practices connected to divinisation (*Divination by Spirits and Spirit Mediumship in the*

Middle Ages, 156–175). The author puts emphasis on the intertwining of the diabolical and prophetic in the perception of communication with the other-worldly, especially in theological interpretations, female mysticism in particular. Thus, the conceptualisation of the communication with the other world reflects gender stratification, social spheres and power relations in the Middle Ages. Ane Ohrvik's paper (*Understanding Medical Knowledge and Practice: Strategies for the Reading of Early Modern Norwegian Manuscripts*, 176–191) is an invaluable contribution to the history of medicine which branches out from the line of study aimed at seeing 'history from the bottom up', cancelling the limits and hierarchy between the 'educated' medicine and folklore medicine knowledge. The practices and knowledge preserved in the so-called *black books* are described from this perspective, too. Those are manuscripts which contain chants, charms and magical formulas, as well as descriptions of what should be done simultaneously with the uttering of the text. Madis Arukask offers the portrait of a Vepsian seer (Veps. *tedai*, Rus. *znaharka*) (*Talking to Vepsian tedai: Different Roles, Concepts, World*, 192–210). The investigation matter is, apart from social positioning, the reconstruction of this healer's worldview elements (the relation towards her proper magic knowledge, belief system and its hybrid characteristics, moral principles, spiritual world understanding). The second layer of this paper is methodological in its nature and it opens up the questions connected to the emotional relations on the researcher/interlocutor level and also the ones regarding the problem of the possibility of complete understanding of the interlocutors who are different cultures' representatives. Gábor Vargyas sums up the relevant literature on Shamanism, taking the side of the theories which perceive the figure of shaman as essentially ambivalent (*Magic and Counter-Magic and the Social Position of the Bru Shaman-sorcerer (Central Vietnamese Highlands)*, 211–227). As the possessor of supernatural powers, shaman is simultaneously the one who helps, but also the one who is a potential threat to the community. It is the same angle from which some light is shed on the position of Vietnamese Bru community shaman (*Magic and Counter-Magic and the Social Position of the Bru Shaman-sorcerer*, 211–227). The author shows that witchcraft and sorcery can be both the mechanisms of social control and manifestation of real social tensions. Krisztina Kehl-Bodrogi regards traditional medicine's current state in Uzbekistan in a wider socio-political context (*The Quran, Spirits and Bioenergy: On Religious Healing in Uzbekistan*, 228–245). Namely, the healing practices expansion new wave is interpreted also as part of revivalist tendencies i.e., the discourse layer about the national identity (re)creation after the dissolution of the Soviet Union. However, the author notices innovations and transformations, particularly the New Age spiritism elements incorporation. The study by Tünde Komáromi offers a similar angle of observing, given the fact that he regards the contemporary exorcist practice which takes place in liturgical

context in a monastery in Russia, whose central figure is father Herman (his portrait is provided in detail) also as part of re-traditionalist currents (*Exorcism in the Trinity-Sergius Lavra*, 265–296). In author's opinion, social crisis is the cause of the growing need for spiritual leaders, belonging to religious communities and believing in miracles. Exorcism is also the focus of Dániel Bárh's study (*Benedictions Serving Early Modern Benedictine Medicine*, 246–264). The text offers a minute description of the benediction manuscript dating from the end of the 17th century, unusual because of the prominent frequency of medicinal benedictions. Therefore, it is yet another indication of medical practices' hybridity, in the community of monks of Pannonhalma in this case.

Mirjam Mencej's study *Mythical Beings Punishing the Breaking of Taboos on Spinning* (298–329) marks the beginning of the third thematic section of the book of proceedings. The author analyses female demonic beings which are connected to spinning in a number of traditions. Taboo and punishment system is correlated with the thesis of circular movement as one of the ways of making contact with the otherworldly. Namely, Mencej deems that spinning ban regarding the liminal points of the annual cycle can be explained as a form of preventing the unwanted and potentially dangerous contact with the other world from being established. Emanuela Timotin scrutinises the nomenclature and characteristics of the saints' characters in Romanian verbal charms corpus noted down between the 17th and 19th century (*Divine Healers in Romanian Manuscript Charms*, 330–342). Special attention is paid to St. Cyprian, St. Nicetas and St. Cosmas and Damian. The relationships between their functions in charms' texts, motifs in hagiographies and elements connected to their cults in folklore religion are analysed. Healing practices regarding dream culture are illuminated extensively and analytically in Éva Pócs's study – *Dream Healing: The Nocturnal World of Healing and Bewitchment* (343–376). Special attention is paid to dream divination phenomenon, dreams induced by spontaneous and ritual practices (the appearance of a saint who heals or gives advice about healing in a dream, sleeping in cult places and the like) and some light is shed on the dreams related to witchcraft. The author sees the dreams, among other things, as a sacral communication form, as culturally conditioned phenomenon, but also as an expression of individual religiousness. The role of cult places in traditional healing is also deliberated in Albena Georgieva's study (*Miraculous Healing at Sacred Places: Procedures and Narratives*, 377–398). It provides an analytical description of various magical practices (sleeping in a church, the usage of water from holy springs, passing through or under sacral objects and the like) and narratives of miraculous healings connected to them. The aforementioned narratives have multiple interpretations pragmatics-wise: as part of local sacral history, as a form of establishing and confirming the sacral nature of certain space, of educating and dispersing the knowledge about the magic sphere and as part of creating communities and their identities complex mechanism.

The final part of the monograph entitled *Healing Methods, Medicaments* begins with Nora Zergi's paper (*An Attempt to Identify Homer's "Moly" as Mandrake*, 400–404), which offers a possibility of identifying the plant hidden under the phytonym *moly* in Ancient Greek literature. The author postulates that it is actually mandrake. Another classical antiquity tradition-oriented research is Anna Judit Tóth's *Telesma and Stoicheion: Magical Statues in Byzantium* (405–434) with regard to statues which were ascribed healing powers. The changes in the conceptualisation of such beliefs in the Byzantine period are investigated, including the incorporation of Christian interpretations. The practice of sleeping in cult places is once again regarded, this time from the diachronic perspective (in antique and medieval tradition) in Ildikó Csepregi's study (*Pork as a Wonder Drug, or Religious Taboo as Magical Medicine*, 435–447). Judit Kis-Halas investigates various alternative healing practices registered during exhaustive fieldwork in Hungary spanning over many years (*Soldiers of Christ on Earth and in Heavenly Jerusalem: Psychotronics: A Contemporary Esoteric Healing System*, 448–493). It is a complex system in which western Esotericism elements, New Age ideas and traditional folklore medicine practice operate simultaneously. From methodological viewpoint, the study is on the border of ethnology, folkloristics and religion anthropology and it is based on fieldwork interviews, material from specialised publications and online sources (forums, blogs and the like). The book of proceedings is closed by the co-authored study of psychiatrists József Pál Vas and Noémi Császár – *Integrating Ancient and Modern Healing Concepts in Tandem Hypnotherapy* (494–507). It is a description of *Tandem Hypnotherapy* method, predominantly holistically oriented, which connects shamanic practice elements, Jungian archetypal therapy, hypnotherapy, hypnodrama, family therapy, perinatal and prenatal psychology.

Through the lens of the studies collected in the book of proceedings *The Magical and Sacred Medical World*, the magical emerges as part of living tradition, not only because of certain ancient practices' contemporaneity, but also because the magical and sacral stand for the agent which shapes and connects cultural strata, too, from elite to folkloristic, from official to everyday culture. Thus, the domain of magical healing also reflects the most broadly understood social sphere, social structures and relations, including power relations, which are inextricable from the particular social, cultural, political and economic context.

Translated by Danijela Mitrović

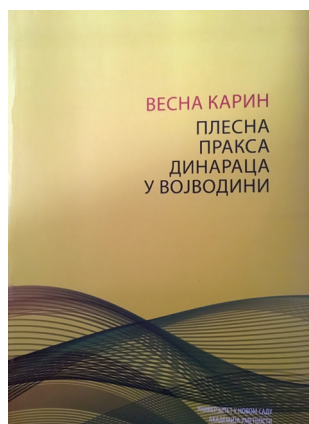
Smiljana Đorđević Belić
Institute for Literature and Arts, Belgrade
E-mail: smiljana78@yahoo.com

Received: 1. 12. 2020.
Accepted: 23. 12. 2020.

Приказ

Плесна пракса Динараца у Војводини

Весна Карин: *Плесна пракса Динараца у Војводини*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Академија уметности, 2018, 421 стр.

Књига, уједно и докторски рад ауторке Весне Карин *Плесна пракса Динараца у Војводини*, представља комплексну етнокореолошко-етномузиколошку студију о плесној пракси Срба настањених у Војводини после Првог и Другог светског рата и деведесетих година 20. века, чији су живот и културни идиом створени у посебним историјским и географским приликама.

Студија је подељена у седам одељака, од којих су четири текстуална међусобно повезана, а три у прилогу на крају књиге садрже 118 кинетограма, транскрипције, табеле, анкетне листове и списак плесова Динараца у

Војводини. Истраживање је вршено на два нивоа: институционалном, који је обухватио сферу јавног живота, и индивидуалном, који је обухватио сферу приватног живота.

Први део књиге је базиран на термилошко-концептуалним одредницама у оквиру истраживања плесне праксе Динараца у Војводини. Овде се намећу питања националног, односно етничког идентитета која су одувек привлачила истраживаче из разних научних дисциплина. Интересовање за идентитет Срба пореклом из Херцеговине, Црне Горе, Далмације, Лике, Кордуна, Баније и Босанске Крајине под обједињеним називом 'динарски', потиче још с почетка 20. века, а подразумевао је детерминисање према културно-менталном склопу човека и његовом наслеђу. Како је у научној литератури питање динарског идентитета веома критиковано, у појединим дисциплинама, на пример антропологији, оно је и превазиђено. С етномузиколошко-етнокореолошког аспекта, међутим, може се говорити о заједничком имагинарном идентитету наведених група који је створен на основу сличног облика њихове традиционалне културе и плеса.

Поред детерминисања динарског идентитета, важно је било говорити и о етничкој припадности као систематском разликовању

оних који припадају или не припадају некој групи. Позивајући се на антрополога Томаса Ериксена, Карин употребљава термин *етничке категорије* објашњавајући га као најнижи ниво колективног идентитета. Она га сматра адекватним у овом раду и наводи да је класификовање друштва према одређеној типологији погодно јер омогућује да се уоче различите особености посебних група људи, какав је случај и с насељеницима у Војводини из различитих крајева.

Весна Карин указује да циљ рада није био да се реконструише менталитет и антропогеографски класификује одређено становништво, нити да се упушта у политичко нити терминолошко одређење појма Динарци, него да се плесови поменуте групе у Војводини систематизују, класификују и аналитички сагледају у новом географском контекстуалном оквиру – у Војводини или у оквиру прилика за плес.

Поменуте прилике за плес, као што су сценске (фестивали, наступи КУД-ова) и (не)сценске (свадбе, прославе), детаљно су описане у другом поглављу књиге. Ауторка издваја концепте презентовања и учествовања и наводи да се први односи на фестивале и концерте, истичући фестивал *Нашем роду и потомству* који се више од две деценије одржава у Бачкој Тополи и садржи велики број плесова из земље матице. Циљ фестивала је да сачува традицију Срба из динарских предела, у првом реду говор, обичаје, игру, ношњу, песме и музику. Други концепт односи се на свадбе и остала весеља и дружења Динараца у Војводини, где су такође присутни традиционални плесови. На свадбама се, како ауторка закључује, посебно издваја ужичко коло (коло у три), које се изводи више пута у току свадбеног весеља и има функцију граничника јер се увек јавља после одређеног сегмента свадбеног ритуала. Плесови се разликују од фестивала до фестивала јер се одигравају произвољно, без одређеног места и времена и у мањим групама. Осим на свадбама, прилика за плес има и на прославама рођендана, тематским и другарским вечерима.

Треће поглавље књиге представља веома захтеван рад на приказивању структурно-формалних одлика традиционалних плесова Динараца у Војводини. Карин је анализирала и класификовала плесове према етничким категоријама, указујући у табеларним приказима на почетку сваког одељка на њихову учесталост, као и на фреквентност извођења како у земљи матици, тако и у Војводини. Текстуална дескрипција садржи анализу плесних параметара, а приказана је и структурално-формална анализа музике која је интегрални део плеса.

У последњем делу књиге налази се више прилога који се одликују јасноћом и прегледношћу. У њима се налазе 118 кинетограма с легендама употребљених знакова, транскрипције, табеларни прикази, анкетни листови, те списак анализираних плесова који су поређани

према истом распореду етничких категорија као што је био случај у трећем поглављу. Овај систематичан и информативан прилог ће умногоме олакшати теренска истраживања исте или сличне проблематике будућим истраживачима.

Идеја одржавања супкултурног идентитета, друштвено маргинализованих група као што је случај са Динарцима у Војводини, створила је латентни циљ заснован на жељама да се традиција и догађаји из прошлости задрже у активном сећању. Тешкоће модерног доба везане за очување традиције испољавају се, поред осталог, и у чињеници да међу старијим генерацијама казивача поједини традиционални плесови постоје само у сећањима, те да једино испитивање у овом домену може помоћи при реконструкцији плесова. Међу млађим генерацијама казивача, извођење традиционалних плесова и чланство у КУД-овима за сврху има дружење пре свега, па и учествовање на фестивалима и разна путовања. И поред јасних потешкоћа у очувању динарске плесне праксе, појединци сматрају да ће део прошлости ипак успети да „отргну од заборава“. Да ли ће овај став, односно жеља заживети и у будућности, остаје да се види. Док истраживања за сада показују супротно, ауторка Весна Карин на крају књиге оставља отворено питање цитирајући етнолога Дуњу Рихтман-Аугуштин: „Да ли је довољан број кључара нашег памћења и колико ће се и на који начин сећање даље преносити и мењати?“ (207).

Татјана Томић
Е-пошта: tatjanatomic5291@gmail.com

Примљено: 1. 11. 2020.
Прихваћено: 1. 12. 2020.